

Samenvatting van het proefschrift

In deze studie heeft de vraag naar de identiteit en de inhoud van de *Continuatio Annalium Rodensium* centraal gestaan. Deze kroniek behandelt de lotgevallen van de abdij Kloosterrade (Rolduc) over de periode 1158-1700, en kan beschouwd worden als een vervolg op de twaalfde-eeuwse kroniek, *Annales Rodenses*, die de geschiedenis beschrijft vanaf de stichting van de abdij in 1104 tot eind 1157. Vanuit verschillende gezichtshoeken zijn meerdere aspecten die direct met deze vraagstelling in verband te brengen zijn, ter discussie gesteld. De 'Voortzetting van de Kroniek van Kloosterrade' is het verslag van een reeks chronologisch gerangschikte abbatiaten, van abt Erpo in 1158 tot abt Johan Bock in 1701, dat is opgetekend door koorheer Nicolaas Heyendal (1658-1733). Het is echter niet een doorlopend relaas van evenzoveel abten van die periode. Bij de huidige stand van onderzoek mag de abtenlijst niet pretenderen volledig te zijn. In de opeenvolging van abten in de dertiende en veertiende eeuw komen hiaten voor, soms zijn alleen hun namen bekend en ontbreken andere gegevens, soms is hun bestaan zelfs onzeker, en in enkele gevallen worden in oorkonden of andere bronnen namen aangetroffen in een samenhang die erop kan duiden dat de betreffende personen de functie van abt van Kloosterrade bekleed hebben.

Van de *Continuatio* zijn twee manuscripten bewaard gebleven. Het bestaan van twee verschillende versies, beide van één en dezelfde auteur, maakt de hierboven geformuleerde vraag complex. De oudste versie is geschreven tegen het einde van de zeventiende eeuw. Aangezien lange tijd werd aangenomen dat beide versies identiek waren, is, mede door toedoen van de publicatie van het oudste manuscript in 1852 door Edouard Lavalleye als deel VII van de *Histoire du Limbourg* van koorheer Simon Pieter Ernst (1744-1817), het jongere manuscript, dat in het begin van de achttiende eeuw is geschreven, tot ver in de twintigste eeuw buiten de aandacht van historici gebleven. Debet hieraan is ook de omstandigheid dat dit tweede manuscript lange tijd verborgen gehouden werd in de pastorie in Afdon waar het, samen met andere waardevolle archiefstukken, door Ernst in veiligheid gebracht was toen de abdij op last van de Franse overheid werd opgeheven. Veel archivalia bleven na het overlijden van Ernst in 1817 achter in zijn pastorie en werden pas in de jaren 1860 aan Kloosterrade / Rolduc teruggeven.

Bij het ontstaan van de tweede versie heeft het werk *Trophées tant sacrés que profanes de la duché de Brabant* van de historicus en genealoog Christophe Butkens (1590-1650), prior van het cisterciënzerklooster Sint-Salvator te Antwerpen, een belangrijke rol gespeeld. Aan de hand van dit werk had Heyendal moeten vaststellen dat zijn eerste versie fouten en mislagen bevatte die niet anders hersteld konden worden dan door het verhaal van de geschiedenis van Kloosterrade in zijn geheel opnieuw te schrijven. Niet alleen heeft hij toen correcties aangebracht, ook heeft hij op veel plaatsen nieuwe passages ingevoegd of bestaande gedeelten uitgebreid en herzien. Dit gebeurde overigens bepaald niet alleen aan de hand van Butkens; werkenderwijs nam hij ook andere nieuwe bronnen op of bekeek hij eerder geraadpleegde bronnen met een ander oog.

Het vergelijken van de twee versies brengt, naast de vele onderlinge tekstuele verschillen, ook belangrijke inhoudelijke tegenstellingen aan het licht die indicatief zijn voor de veranderde inzichten en benaderingswijzen van de auteur. Deze constatering rechtvaardigt een diepergaand onderzoek naar de aard van het tweede manuscript dat in de literatuur onder dezelfde naam 'continuatio' bekend is. Hoewel de auteur elk van de handschriften een eigen titel heeft gegeven, respectievelijk *Historia foundationis Monasterii Rodensis ab anno Domini 1104 usque ad annum 1156* (Het verhaal van de stichting van Kloosterrade vanaf 1104 tot 1156) voor de oudste versie en *Annales monasterii Rodensis incipientes ab ipsius eiusdem monasterii primordiis concurrentibus cum anno Domini MCIV* (Kroniek van Kloosterrade vanaf het begin van dit klooster in het jaar 1104) voor het herziene manuscript, worden de handschriften, die beide beginnen met een afschrift van de middeleeuwse *Annales Rodenses*, in de literatuur doorgaans aangeduid met de titel die Edouard Lavalleye er aan gegeven heeft: *Continuatio Annalium Rodensium* (Voortzetting van de Kroniek van Kloosterrade). De vraag in hoeverre Lavalleye met deze interpretatie

recht heeft gedaan aan de aard van de manuscripten, is eveneens deel van het onderzoek geweest. Naast enkele frappante tegenstellingen met de middeleeuwse kroniek, zoals de anonimiteit en contemporaneïteit, vallen bij raadpleging ook andere verschillen met de oude kroniek in het oog zoals de relatief korte periode van circa vijf decennia van de middeleeuwse codex waarin de hand van meerdere kroniekschrijvers te onderkennen is, tegenover de periode van meer dan vijf eeuwen van *Continuatio* waarvan beide manuscripten door één, bij naam bekende auteur zijn geschreven.

In het eerste hoofdstuk van deze studie zijn de achtergronden en context toegelicht die kunnen bijdragen aan een wetenschappelijk verantwoorde duiding van de *Continuatio*. In het kort worden de stichting, de aanvankelijke bloei en het steeds weer terugkerend verval van de abdij tot in de zeventiende eeuw toegelicht. Aangezien het voortbestaan van de abdij juist in de laatstgenoemde eeuw zo onzeker is geweest, zijn de politieke, staatkundige en godsdienstige ontwikkelingen uit die periode uitgebreider aan de orde gesteld. De tweede helft van deze eeuw is bovendien de periode waarin de auteur van de *Continuatio* opgroeide, het gymnasium te Aken doorliep en een meerjarige gevangenschap op het eiland Corfu te verduren kreeg. Na herwonnen vrijheid schreef hij zich in 1681 in aan de universiteit van Leuven om er rechten te studeren. Ook heeft hij er colleges theologie gevolgd. Om onbekende redenen brak hij in de zomer van 1683 deze studies abrupt af, verliet Leuven en trad in bij de augustijnse koorheren van Kloosterrade. Daar maakt hij diepe indruk op abt Johan Bock die hem weldra belangrijke posten toevertrouwde. In deze fase van zijn leven heeft hij een begin gemaakt met het schrijven van de geschiedenis van de abdij. Ook ging hij zich steeds nadrukkelijker als theoloog manifesteren, deels omdat hij de voorname taak van lector kreeg toegewezen, deels omdat hij optrad als verdediger van abt Bock, wiens positie ten gevolge van vermeende jansenistische sympathieën onder toenemende druk was komen te staan. Het vertrouwen dat abt Bock hem schonk, gaf hem het nodige aanzien dat echter weer bij een aantal van zijn medekoorheren afgunst opriep. De onderlinge verhoudingen binnen de kloostermuren werden hierdoor ernstig geschaad. Een tijdelijk verblijf buiten de abdij zou Heyendal en de kloostergemeenschap ten goede moeten komen. Het pastoraat in Eupen bood echter, onder andere vanwege tegengestelde opvattingen over het catecheseonderricht dat daar in handen was van paters capucijnen, niet het verwachte soelaas.

Het volgende hoofdstuk is in zijn geheel gewijd aan de twee manuscripten van de *Continuatio*. De vermoedelijke aanleiding om een geschiedenis van de abdij te schrijven is te vinden in de opdracht die Heyendal van zijn overste kreeg om het in wanorde geraakte kloosterarchief te ordenen. Een wezenlijk bestanddeel van dit archief werd gevormd door oorkonden en cijnsregisters waaraan de abdij rechten en geregelde inkomsten ontleende. Tijdens dit proces van zoeken, rangschikken en beschrijven, stelde hij een goed hanteerbaar bestand van chronologisch geordende, historische gegevens samen dat de basis ging vormen voor de geschiedschrijving van Kloosterrade. Gevorderd tot het jaar 1701 en daarmee aangekomen in de eigen actualiteit, besloot Heyendal een overzicht toe te voegen van de algehele spirituele en materiële toestand van de abdij op dat moment voordat hij aan de beschrijving van de achttiende eeuw zou beginnen. Aan een verslaggeving hiervan is hij echter niet meer begonnen, de foliobladen bestemd voor het jaar 1701 en de jaren daarna, zijn onbeschreven gebleven. Het handschrift verraadt daarentegen een drastische daad. Toen Heyendal moest vaststellen dat in een aantal gevallen zijn weergave van de gebeurtenissen anders was geweest dan het werkelijke verloop ervan en namen andere personen vertegenwoordigden dan hij had aangenomen, heeft hij de betreffende alinea's of delen daarvan doorgestreept. Zich bewust van de ernst van zijn vergissingen heeft hij er voor gekozen de geschiedenis van Kloosterrade te herschrijven. Hierbij is hij op een andere wijze te werk gegaan. Bij het schrijven van de tweede versie is hij werken van meerdere geschiedschrijvers gaan raadplegen, nieuwe bronnen gaan opsporen en oorkonden waarover hij al beschikte, opnieuw gaan lezen en vergelijken met nieuw gevonden gegevens.

Bij deze studie heeft de specifieke titel *Continuatio Annalium Rodensium* van meet af aan een rol van betekenis gespeeld. Deze aanduiding benadrukt twee aspecten die elk richtingbepalend zijn geweest voor het onderzoek. De *Annales Rodenses*, het verslag dat dateert van vóór 1160 en te boek staat als voorbeeld van een middeleeuwse kloosterkroniek, nodigt uit tot een beschouwing over het genre van de kroniek en de veranderingen die hierop van invloed zijn geweest tot in de late zeventiende eeuw, de tijd van Nicolaas Heyendal. De tussentijdse ontwikkelingen op intellectueel, cultureel en historiografisch

gebied hebben geleid tot nieuwe visies op en andere benaderingswijzen van het verleden. Ten gevolge hiervan is het vereenzelvigen van het werk van Heyendal met de opgetekende geschiedenis van de eerste decennia van de abdij Kloosterrade niet voor de hand liggend en is het bezigen van de term 'continuatio', een voortzetting, niet zondermeer vanzelfsprekend. Kronieken en annalen en de ontwikkeling van deze genres binnen de geschiedschrijving, komen in het derde hoofdstuk aan de orde, evenals de lotgevallen van de twee manuscripten van de *Continuatio* nadat deze in 1794 de abdij hadden verlaten. Daar is ook uiteengezet hoe de merkwaardige publicatie van het eerste handschrift in 1852 tot stand is gekomen.

De achtereenvolgende abtenperioden vormen de lijn waarlangs de geschiedenis van de abdij verteld wordt. Waar gegevens van abten ontbreken, zoals in de eerste decennia van de veertiende eeuw, is deze lijn soms voor korte en op enkele plekken voor een wat langere tijd onderbroken. Niettemin vormt de reeks van abbatiaten de ruggengraat van de *Continuatio*. Een groot aantal van de abten heeft, door de wijze waarop zij het veelzijdig ambt dat vanaf het midden van de zestiende eeuw ook het dragen van politieke verantwoordelijkheid met zich meebracht, hebben vervuld als door hun levenswandel een stempel gedrukt op het verloop van de geschiedenis van de abdij. Kloosterrade heeft in haar lange bestaan abten gekend die zich in de ogen van Heyendal op voortreffelijke wijze van de hen opgedragen taak hebben gekwetend. Zij wisten, in de geest van Heyendals wapenspreuk 'fortiter et suaviter', leiding te geven aan de kloostergemeenschap en te waken over het geestelijk welzijn van hun medebroeders en tegelijkertijd de wereldlijke belangen van de abdij doeltreffend te behartigen. Ook heeft Kloosterrade moeilijke en grillige tijden gekend en dreigde de abdij door het ontberen van daadkrachtige leiders de ondergang tegemoet te gaan. Aan een drietal aspecten van de spilfunctie die de abten gedurende de beschreven periode hebben vervuld, is in het vierde hoofdstuk aandacht besteed.

In het afsluitende hoofdstuk is nagegaan in hoeverre de *Continuatio* zicht geeft op het geschiedbeeld dat de auteur uitdraagt en in welke mate de bevindingen die hieruit voortvloeien op hun beurt bijdragen aan de beeldvorming van Nicolaas Heyendal. De conclusie is dat Heyendals geschiedbeeld nauw samenhangt met zijn mens- en wereldbeeld. Daarvan getuigen niet alleen zijn optreden en functioneren als kloosterling, maar zeker ook de inhoud van het hier bestudeerde werk. Gaandeweg de kloostergeschiedenis, waarin Heyendal zich én als geschiedvorser én als geschiedschrijver profileerde, tekenen de contouren zich af van een gedreven en erudiet koorheer voor wie de herleving van een verloren gegane kloostertucht en de behartiging van de materiële welstand van Kloosterrade, en daarmee het eerherstel van een abdij die ooit een grote bloeitijd gekend had, een belangrijk streven is geweest. De status praesens waarmee hij aan het eind van het jaar 1700 de *Continuatio* afsluit, kan dan ook worden gelezen als een oratio pro domo en gezien worden als een bevestiging van zijn aspiraties.